

TOPONÍMIA RIBAGORÇANA. NECESSITAT DE LA SEUA NORMALITZACIÓ

F. SALAMERO REYMUNDO

En el Congrés d'Onomàstica, XVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica, que tingué lloc a Barcelona el febrer de 1992, vaig presentar una comunicació sobre toponímia urbana de Torres del Bisbe, oficialment Torres del Obispo, lloc, —o com diuen ells «llugá»—, de la Baixa Ribagorça, i vaig escollir aquest poble per les raons següents:

Perquè és el meu poble d'origen i conec a tothom i principalment els vells que són els que parlen més i millor el «hablla» local.

Perquè crec que és el punt exacte i més clar de la frontera lingüística catalano-aragonesa, o com volen altres, entre el ribagorçà-català i el ribagorçà-aragonès.

Perquè és un poble totalment diglòssic en el que es parla el «hablla» de Torres, sobretot entre la gent gran i a casa, però es parla castellà amb els forasters.

I... perquè la diglòssia afecta fins i tot a molta gent quan parla dels seus toponímics urbans i així trobareu gent que diu Pllaza, Carré, Fon, Camin, i d'altres que diuen Plaza, Calle, Fuente i Camino.

Crec que aquest problema es produeix a tota la Ribagorça i penso que és molt important com primera causa de la pèrdua d'identitat ribagorçana.

Tots els que som ací sabem que Onomàstica és la ciència que té per objecte l'estudi dels noms propis, i dintre de la Onomàstica es parla de Antroponímia si es tracta de noms de persones i de Toponímia si es tracta de noms de llocs o de tot nom propi (festes, mobles, animals, etc.). Tots sabem també que la toponímia de la Franja, i molt particularment la toponímia ribagorçana, ha estat absurdament destrossada, sense aventatge per ningú, per deixadesa o per ignorància, i crec que és important normalitzar aquesta toponímia en el doble sentit que exposa Rafael Ll. Ninyoles en el seu llibre *Idioma y Poder Social*, és a dir, per una part donar normes i per altra, POSAR O RESTITUIR A NIVELL NORMAL UNA LLENGUA.

I... Per què crec que és important?: perquè contràriament al que hom diu, «el nom sí fa la cosa, perquè sense nom la tal cosa no existeix en tota la seua plenitud; pensem tan sols, i com exemple, en les marques comercials i en els genèrics. Tots els fabricants de penicil·lina, cas molt típic, no en tenen prou en dir penicil·lina de tal casa,

sinó que li donen un nom ben diferenciat, que no es confongui amb cap altre producte. Sense nom no hi ha identitat i amb un mal nom comença la crisi d'identitat i això crec que és un gran problema a la Ribagorça, per les següents raons: tenim una llengua, estudiada per moltes persones, fins i tot lingüistes estrangers, com Günther Hasch, per citar el més conegut; i dic una llengua: EL RIBAGORÇÀ, però ho dic en el sentit ampli del que es parla a la Ribagorça. Com podria dir, pel propòsit d'aquesta comunicació, que tenim un dialecte, una parla, un hablla o una fabla en el sentit que accepta el gran coneixedor de la llengua aragonesa, Francho Nagore com «todas las hablas locales de Ribagorza». Podríem afegir amb Joan Veny (*Dialectologia catalana*) que tot dialecte és llengua, si acceptem parlar de la llengua d'un poble, d'una família, d'una persona. O recordar a Alcover quan diu que entre dialecte i llengua no hi ha diferència essencial, sinó diferència de punt de comparació. No podem passar per alt que el ribagorçà té unes característiques de transició del català al castellà evidents i molt interessants, per exemple: no diem fill, fong o ferrer... però tampoc diem hijo, hongo o herrero, sinó fillo, fongo i ferrero; és a dir, afegim la -o però conservem la f-. El ribagorçà té la curiosa i bonica palatalització de la l: Fllo, Pllou, Pllorar, Bllat.

També és interessant la conservació de la b intervocàlica. No diem volia o quería sinó voleva i queriva... i per que no citar la substitució de la J catalana per Y, per exemple, puyar en comptes de pujar o la pèrdua de la s del verb és i així diem qui é ixe en compte de quien es ese?

Aquesta forma de parlar està en perill perquè a la Ribagorça hi ha poca gent, la poca que hi ha és gran i per tant conformista i resta a Ribagorça, en molts casos, per raons d'edat o per falta de formació i de poder treballar a ciutat; és a dir, es tracta de gent, sense ofendre a ningú, entranyable, però mancada de formació i per tant disposada a oblidar les seues arrels. Ara sembla que es desperta l'interès per la llengua autòctona i així podem veure en els estatuts de la recent formada Lliga Ribagorçana que un dels seus propòsits és «l'Estudi del ribagorçà en totes les seues varietats locals i subcomarcals, per establir després, comparativament el cumul d'elements gramaticals i sintètics, fonètics i lexicogràfics que per ser comú a tots ells configuren la seua personalitat i bellesa».

També està en perill la llengua ribagorçana per la imposició constant del castellà: televisió, diaris, funcionaris, mestres, metges, etc. que parlen castellà, donant lloc cada cop més a una més gran diglossia, en la que es va perdent l'oportunitat de confrontar les varietats locals i restringir-se la parla autòctona al llogarret, a la família, reduint-se les expressions locals, substituïdes per la llengua dominant, el castellà i una mica l'estil per el català-barceloní, llengües que adquireixen una preponderància social que fa que els ribagorçans creguin que la seua llengua «e fiera i cosa d'ignorants...». La incongruència és tal que a Benàs, els capellans, per cert forasters de la vall, han publicat un llibret titulat *Resam a Dios* per tal de que la gent pugui parlar amb Déu com parlen a casa! Diguem també que els intents de normalitzar la parla o les parles de la Franja han consistit moltes vegades a introduir el català, sens respecte als modismes de la Ribagorça o de la Llitera, per exemple.

I... que passa, doncs, amb els topònims? Crec que la pèrdua de la identitat i la pèrdua de la llengua comença amb la pèrdua dels topònims, canviats o dit malament, i aquesta pèrdua es produeix tant més ràpidament quanta més gent forastera intervé. Els topònims més entranyables, crec jo, que són els de finques i partides perquè interessin tan sols als propietaris i són escrits tan sols en els documents de compra-venda o en les capitulacions matrimonials, en els mapes sobretot els militars, que estan molt ben fets i detallats, però escrits per enginyers i topògrafs forasters canvien bastant, però és en el nom dels pobles i les indicacions de carreteres on la destrossa és més gran i és on s'hauria de tenir més cura per conservar els noms autèntics, inici de la identitat.

Deixeu-me donar l'exemple de la Vall del Sarró, que conec bé.

Les partides conserven noms entranyables, medievals com: Passaderas, Quadreta, Mogorons, el Sargal, la Pllanaza, el Mon, el Riu, Las Valls, la Serra, la Llecina, el Caixigà, Txemblla, la Maiolada, la Puiada, los Esclusons, las Espllanas, Riberas Baixas, el Campet, Pezoals, Casa Roya, Rabosa, Ralls, Masiello, el Güello, el Sucurrau, etc.

En els mapes trobem que a Txuseu el barranc de Sant Vicenç és escrit com San Vicente, el riu, com la Rivera, el Molí (Aler) com Molino, les Ixeringues (Torres del Bisbe) com las Huertas, la Font del Coixo com la Fuensanta,...

Però com hem dit abans, la toponímia més destrossada és la dels pobles, per culpa del desinterès local, indiferència dels funcionaris, deixadesa de tots i crec, i repeteixo, que aquesta falta d'interès és l'inici de la pèrdua d'identitat ribagorçana, puix no és el mateix dir sóc *nata a Espés de Sus* que a *Espés de Arriba*, a *Txuseu* o a *Juseu*, a *la Puebla* que a *la Poblla*. Per això crec que s'ha de normalitzar i crec que ara és un bon moment perquè hi ha interès a escala local. La Vall de Benàs està canviant els topònims, Castillazuelo al Somontano ho ha fet a l'aragonès que ells parlen, a Torres del Bisbe hi ha una comissió que estudia els topònims urbans per tal de canviar-los. Hi ha també, sinó entusiasme, comprensió per part de les autoritats locals (tinc cartes d'un dels anteriors presidents del govern d'Aragó i de l'anterior de Justícia, Sr. Gaston, que permeten dir que entenen el problema. La gent comença a valorar el seu nom, la seua parla).

No pretenc pas tornar a noms antics i en desús. Fora ridícul creure que Camporrells s'ha de dir *Campus Borellus* o Calasañ *Calat Sanchum*, però alguns s'han de conservar tal com es diuen i en sintonia amb la llengua local.

Sense fer un estudi exhaustiu permeteu-me que cita a continuació alguns noms paradigmàtics de les tantes vegades lamentada agressió i deixadesa. Podríem classificar-los per noms intel·ligibles (Vilanova, Espluga, Castell) o per el seu origen preromànic, àrab, català, castellà o semblança amb aquestes llengües, però per brevetat i tant sols com exemple ho farem per ordre alfabètic a partir de l'inventari de *Focs i Morabatins de Ribagorça* (1381-1385) en el *Document de Aprehesió del conde de Ribagorça* (1554) en altres documents locals, i en la costum,...

Aguinaliu:

En tots els documents antics es diu AGUILANIO i també en els documents de l'Església. És un nom ribagorçà: ni aliga, ni nido: Aguila i niu.

Anciles:	La gent local diu Ancils.
Aren:	Hauria de ser Areny.
Ardanuy:	És Ardanui de las Civas.
Azanuy:	La gent diu Açanui. Sabem que la ç no és acceptada en castellà, però aquest no és el cas.
Veri:	És Beri, amb b.
Benasque:	És Benàs.
Benabarre:	És per ells Benavarri.
Beranuy:	És Beranui amb i llatina, igual que Castellonroi, Montanui, Purroi o Serradui que ho posen amb y.
Cagigar:	És Caxigà.
Calvera:	És amb b: Calbera.
Caladrones	És Calladrons.
Caserras del Castillo	És coneguda per Casserres del Castell.
Castarlenas	És Castarllenas.
Castejon de Sos	És Castelló o Castelló o Castellon, però no Castejon.
Castillo del Pla	És Castelló del Pla: hi ha una cançó antiga que diu: <i>Gabasa, Surita, Castelló del Pla,</i> <i>pugeu a Sant Quiles si voleu ballar</i> <i>que aigua a la cisterna no us en faltarà!</i>
Ciscar	És Siscà.
Cerler	És Sarllé.
Espés de Arriba i de Abajo	Són Espés de Sus i de Jus.
Estaña	És Estanya.
Estopiñán	És Estopanyà.
Huerto	És Güerto.
Laguarres	És Llanguarres.
Lascarre	És Lasquarri.
Litera	És Lliterà.
Luzás	És Lluçars.
Mont de Roda	És Mon de Roda. (Mon, sente -t, vol dir adalt, txos o a baix, como Sus i Jus)
Neril	És Nerill (trobem que sempre es procura traure «oficialment» la ll tan ribagorçana!)
La Puebla del Mont	És la Poblla de Mon. Amb b i sense -t, pel que hem dit abans.
Puente de Montañana	És Pont de Montanyana.
Paules, las	És les Paüls.
Pilzán	És Pilçà.
Santorens	És Sant Orenç.
Tolva	És Tolba, amb b.
Torrelarivera	És amb b, però aquí tenim encara el màxim despreci del MOPT perquè en una entrada ho posen amb b i en l'altra amb v!

Per tot això, per la llengua, per la identitat, per la justícia, penso que és important conservar els topònims tal com són i proposo que aquest congrés exposi com seua la preocupació que sento i sentim molts ribagorçans sobre els topònims de la Baixa Ribagorça i tota la Franja, la necessitat de la seua normalització, explicant a les autoritats que no es tracta ni de catalanitzar ni d'anar en contra del castellà, sinó de conservar els toponímics reals, que són una riquesa per Aragó. Crec, finalment, que la Societat d'Onomàstica, la Lliga Ribagorçana, o Consello d'a Fabla Aragonesa podrien treballar conjuntament i col·laborar perquè no es perden les nostres arrels tant interessants i que tant ajuden a entendre la història i la llengua de tota la Franja.